

ASPECTE ALE TIMPULUI MITIC LA HESIOD

DE

SIMINA NOICA

Vom încerca, în lucrarea de față, câteva sumare considerații în jurul conceptului de timp mitic la Hesiod. Schițând încheierea unei teorii a ciclității timpului în viziunea hesiodică, am putea surprinde cu un plus de claritate unele forme de gândire și sensibilitate specifice poetului, unele aspecte mai adânci ale contactului său cu natura și ale activității desfășurate înăuntrul ei —, într-un cuvânt, atitudinile fundamentale adoptate de Hesiod în fața existenței.

Deschiderea sa către univers și marile-i probleme, acea permanentă revărsare de gând asupra întregii condiții umane¹, nu puteau să nu-l trimită în căutarea unui sens al vieții. Și Hesiod pare să-l fi obținut. Chiar dacă-l va fi urmărit în experiențe trecute iar nu în plăsmuiri viitoare, în „același” mai degrabă decît în „altceva”. Căci Hesiod nu aștepta întru totul o mai bună împlinire a omului de la timpul său și nici nu se ridica cu gândul către un viitor fabulos, al necunoașterii. Cugetul său, hrănit de amintirea desăvîrșirii începuturilor, e întors mai degrabă către un soi de anterioritate mitică, către speranța redobîndirii unei lumi fără eusur, cea a vîrstei de aur.

Înțelegem prin timp mitic ori sacru — după formularea dată de M. Eliade² — acel timp al sărbătorilor periodice și al oricărui ritual, opus duratei profane, adică duratei temporale obișnuite în care se înscriu actele lipsite de importanță. Omul civilizațiilor antice trăiește înăuntrul acestor două feluri de timp dintre care, cel mai important, timpul mitic, se prezintă sub aspectul paradoxal al unui timp circular, reversibil și recuperabil³.

¹ Stă cuprinsă în preocupările poetului cercetarea etapelor vieții umane. Mitul vîrștelor nu apare însă în forma sa tradițională, rigidă, ci e „recreat”, „regîndit” de Hesiod. Scoțînd la iveală o potențare a elementului uman firesc, spontan, modificările și adaosurile sale dau măsura unei gîndiri pătrunzătoare și largi.

² În *Le sacré et le profane*, Gallimard, Paris, 1965, cap. II și în *Traité d'Histoire des religions*, Payot, Paris, 1964, cap. XI.

³ *Le sacré et le profane*, p. 61.

O asemenea concepție a timpului mitic, așezat dincolo de istorie și care se regenerează fără încetare, poate fi considerată drept o transpunere a reîntoarcerii anotimpurilor la scara duratei lumii. Și atunci, timpul ne apare constituit din cicluri identice, compuse din ani omologi, care se succed în aceeași ordine și a căror serie reîncepe fără sfârșit după fiecare epuizare.

Ideea reîntoarcerii ciclice a unei anumite perioade cosmice, apărută pentru prima oară în tradițiile mitologice ale societăților arhaice, și-a găsit un loc statornic în cadrul celor dintii civilizații ale Orientului apropiat și ale Indiei⁴.

Dar și speculația greacă a încercat s-o formuleze⁵. Începînd cu filozofia ioniană, continuînd cu Heraclit⁶ și Empedocle, doctrina se regăsește la pitagorei. Reluată și părăsită periodic de Platon (care optase mai timpuriu pentru o concepție lineară, ireversibilă a timpului), e dusă pînă la limitele extreme de stoici⁷ și neoplatonicieni.

Găsim cel mai adesea în concepția antică un adevărat refuz de a accepta imensa desfășurare a devenirii monodrome a timpului linear. E preferată fărîmițarea istoriei în cicluri care oferă imaginației securitatea unor reînceputuri identice.

Persistența unei asemenea concepții ciclice la istoricii greci e izbitoare⁸. Nici Herodot, nici Tucidide, nici Polibiu nu considerau cursul total al evenimentelor umane ca o înșiruire continuă, ireversibilă și irepetabilă. La toți trei apare acea teorie, dominantă în antichitate, a unei reînnoiri periodice a destinului și actelor omenesti⁹.

Dar această înclinare a cugetului către o veșnică reîntoarcere, către o refacere permanentă a lumii — și iată care va fi problema pe care o punem — nu este atestată pentru prima dată în gîndirea greacă o dată cu filozofia presocratică. Nu la Heraclit¹⁰ își va prinde începuturile doctrina aceasta, și nici măcar la Anaximandru¹¹, ci ea este dată la iveală pentru prima dată de poetul din Askra¹², care a trăit cu mai bine de un secol înaintea lui Anaximandru.

⁴ Vezi R. Caillois, *Temps circulaire, Temps rectiligne* în Diogène, 42, 1963 și M. Eliade, *Le mythe de l'Eternel Retour*, Gallimard, 1949, p. 83—114 și *Aspects du mythe*, Gallimard, 1963, p. 64.

⁵ Cf. D. M. Pippidi, *Les Grecs et l'esprit historique*, Rev. Hist. du Sud-Est Europ., 21, 1944, p. 5—35; H. Fraenkel, *Die Zeitauffassung in der frühgriechischen Literatur* din *Wege und Formen frühgriechischen Denkens*, München, 1955, p. 1—22 și Ch. Mugler, *Deux Thèmes de la Cosmologie grecque: Devenir cyclique et Pluralité des mondes*, Paris, Klincksieck, 1953.

⁶ Deși Ch. Mugler în *Le retour éternel et le temps linéaire dans la pensée grecque*, Bull. G. Budé 1966, p. 412, îl numește „unul din marii reprezentanți ai timpului linear”.

⁷ Vezi V. Goldschmidt, *Le système stoïcien et l'idée de temps*, Paris, 1953.

⁸ D. M. Pippidi, *Les Grecs et l'esprit historique*, p. 5—35 și Claire Préaux, *L'élargissement de l'espace et du temps dans la pensée grecque*, Acad. royale de Belgique. Bull. de la Classe des Lettres et des Sc. Morales et Politiques; 1968, p. 339.

⁹ I. Meyerson, *Le temps, la mémoire, l'histoire*, în *Journal de Psychologie*, 1956, p. 339.

¹⁰ Cf. M. Eliade, *Aspects du mythe*, Paris, Gallimard, p. 82.

¹¹ Ch. Mugler, *op. cit.*, p. 412.

¹² E adevărat că P. Vidal-Naquet în *Temps des Dieux et Temps des Hommes*, Rev. de l'Histoire des Religions, 1960, folosește la pag. 61 termenul de timp ciclic în legătură cu Hesiod. Numai că, D-sa se referă la repetiția monotonă a lucrărilor timpului, fără să extindă această periodicitate temporală asupra întregii viziuni hesiodice.

Faptul că, de la începutul secolului încă, cercetători de prestigiu au fost înclinați să acorde unora dintre ideile hesiodice un caracter mai degrabă rațional, în care gândirea mitică se lasă articulată de una cauzală¹³, sau că în ultimele două decenii, în apropierea numelui de Hesiod și-a găsit adesea locul și acela de „om de știință”, sau de „primul dintre presocratici”¹⁴, ne-a făcut să ne întrebăm dacă nu cumva doctrina aceasta a timpului circular, atribuită filozofilor ionieni, e mai veche în concepția greacă, dacă nu cumva apare sub aceeași formă și la Hesiod. Întrucât unele din afirmațiile amintite au lăsat loc liber și exagerărilor, problema poate părea destul de confuză la o primă abordare. Cu toate apropierea încercate între gândirea hesiodică și cea a unei științe constituite, nu ne putem aștepta să găsim la Hesiod o înțelegere pentru devenirea istorică, pentru o temporalitate concepută ca un cadru unic, cu un curs linear și ireversibil. O asemenea concepție nu era compatibilă cu epoca sa.

Trebuie să ținem seamă în primul rând că mentalității grecești mai vechi îi e refuzată — într-un fel — orice deschidere asupra devenirii, ori a elaborării unei științe istorice. E mereu trează o anume sfială, aproape o neliniște în interiorul omului grec — chiar și în epoca celui mai plin raționalism — în fața devenirii, a istoricității lumii.

Hesiod marchează în fapt o cotitură, un nivel de gândire intermediar între religie pe de o parte și filozofie și istorie pe de alta. Nu vom mai surprinde la el acea creație mitico-poetică care deține loc de frunte în legende de tipul celei a uranizilor¹⁵. Dar nu apare încă nici înțelepciunea greacă care va ști să delimiteze și să definească dublul plan al unei fizici și ontologii.

De fapt, în *Teogonia*, Hesiod încearcă să cuprindă întreaga poveste a creației într-un soi de sistem filozofic. Îndărățul vechilor divinități mitologice care mișună în poemul acesta, întrezărim adesea elementele abstracte ale filozofilor ionieni. Astfel, nașterea zeilor e precedată de o descriere a Haosului, Pământului și Erosului. În speță, de trei elemente esențiale, care-și vor face apariția și în cosmogoniile unui Parmenide sau Empedocle. Numai că, la Hesiod, aceste elemente rămân totuși reprezentări ale unor puteri active, animate, simțite încă drept zeități. Uranos, Gaia, Pontos, pot fi realități fizice sub aspectul lor concret de cer, pământ, mare, dar sînt în același timp puteri divine a căror acțiuni pot fi confruntate cu cele ale oamenilor. Elementele hesiodice nu reprezintă încă realități concrete, dar ele nu rămîn nici simple personaje mitice.

Se poate spune că gândirea lui Hesiod, ca și cea a presocraticilor — ale căror sisteme s-au vrut științifice —, operează într-un registru particular, de tranziție, e confuză încă. De bună seamă că în asemenea condiții ale unei viziuni filozofice-științifice încă tulburi, în care logosul nu se desfăcuse încă de mit, cugetul său nu putea fi deschis nici către dimensiunea temporală a istoriei.

¹³ De pildă J. Burnet, *Early Greek Philosophy*, London, 1920, p. 6 sau Werner Jaeger, *Paideia*, New York, ed. 1965, p. 65.

¹⁴ Cf. A. W. Gomme, *The Greek attitude to Poetry and History*, Univ. of California Press, 1954, p. 116.

¹⁵ Vezi legendele din ansamblul mitico-ritual babilonian publicate între 1950—1952 de Gustav Güterbock și Heinrich Otten.

Așezarea lui Hesiod în timp nu avea să poarte semnul cronologiei, al desfășurării aceleia unice între un început și un sfârșit al lumii.

Într-adevăr, în mitul vîrstelor din *Lucrări și zile*, inserierea etapelor vieții umane ni se înfățișează întretăiat, fragmentar.

Unul cite unul răsar în fața noastră tablourile vîrstelor. Stranii, de o imaginație uluitoare, construite după o tehnică puternic picturală, tablourile acestea surprind încă prin ceva. Ele nu decurg unul din celălalt — așa cum ne-am aștepta — în virtutea unei succesiuni riguroase. Mișcarea de alunecare, de decădere pornind de la vîrsta de aur și pînă la cea de fier nu e una cu stricteță regresivă. Așa de pildă vîrsta de bronz nu pare inferioară celei de argint (deși îi urmează) ci οὐδὲν ὁμοῖον ἀργυρέῳ, iar cea a eroilor (rinduită după vîrsta de bronz) e arătată drept δικάϊστερον καὶ ἀρεῖον față de aceasta din urmă.

Iată deci, cum Hesiod (ca și Herodot mai târziu) pare să nu poarte nici un interes cronologiei stricte, creînd uneori înlănțuiri de-a dreptul fantaziste.

Dar să vedem mai departe. Subt o puternică influență a epicului epocii precedente și adînc impresionat de cultul eroilor încă viu din vremea sa, Hesiod simte nevoia să introducă în seria celor patru vîrste o a cincea, cea a eroilor¹⁶. Intercalată între vîrsta de bronz și cea de fier, ea nu-și mai primește omologul metalic.

Reiese limpede și din exemplul acesta că viziunea temporală a poetului nu se încheagă din aproape în aproape, pe linia unei continuități, riguroase, ci urmează (în cazul de față) o construcție imaginativă, spontană, de intensitate.

Să ne aruncăm o privire și asupra catalogului întocmit de Hesiod la sfîrșitul poemului *Lucrări și zile* (vs. 765—828). Poetul începe prin a indica ce anume trebuie făcut în ziua a treizecea din lună, apoi în prima, într-a patra, într-a șaptea. De la a treisprezecea zi coboară apoi către a șasea, ajunge la cea de a douăzecea, ca să revină la a zecea, la a patra...

Nici calendarul acesta nu cuprinde așadar o înlănțuire, o inseriere normală a zilelor.

În întregul poem *Lucrări și zile* nici o referire la timp nu pare să poarte caracteristicile unei concepții istorice. Timpul hesiodic aleargă atunci cînd evenimentele se desfășoară, stă în loc ori de cîte ori sensibilitatea poetului zăbovește în rotunjirea unor imagini (vezi descrierea iernii vs. 493—563¹⁷), ori se răstoarnă pur și simplu dacă pe Hesiod îl încearcă gîndul să alipească vîrstei de bronz vîrsta mai bună a eroilor.

Timpul nu constituie așadar pentru poetul din Askra unica coordonată a curbei existenței, și nici nu se desfășoară liniar, continuu, de la un început către un sfârșit.

Dar ce anume ne-ar îndreptăți să-i atribuim concepția unui timp ciclic? Simplul fapt că apar afinități între gîndirea sa și cea presocratică, sau că se poate dovedi lipsa unei concepții liniare, a unei cronologii riguroase a duratei în poemele sale, să fie de ajuns spre a vedea în Hesiod un adept al teoriei timpului circular?

¹⁶ A. Lesky, *A History of Greek Literature*, Londra, 1966, p. 101.

¹⁷ S-au manifestat chiar îndoieli în privința autenticității acestui tablou a cărui lungime e total disproporționată față de descrierile celorlalte anotimpuri.

Pentru a putea răspunde să revenim deocamdată asupra mitului vîrstelor.

Mitul vîrstelor redă succesiunea unor seminții ale oamenilor care s-au ivit rînd pe rînd în lume, iar apoi au pierit. Vîrstele acestea poartă nume de metale și se înșiruiesc de la cel mai de preț, „aurul”, la cel mai puțin prețios „fierul”. Prima vîrstă, cea de aur, de sub cîrmuirea lui Cronos, era un fel de paradis: oamenii viețuiau vreme îndelungată, nu îmbătrîneau niciodată, iar traiul lor se scurgea întocmai celui al zeilor. Aur, argint, bronz, fier. Acestor patru etape Hesiod le adaugă o a cincea, cea a eroilor, cuprinsă între generația de bronz și cea de fier. Ciclul se încheie cu vîrsta de fier. Oamenii perioadei acesteia nu-și mai agonisesc decît osteneli în timpul zilei și teamă la căderea nopții. Și va veni o vreme (spune Hesiod) în care Zeus va surpa și seminția lor; și atunci, oamenii se vor naște cu timpiele albe, tatăl nu-și va mai recunoaște feciorul și nici fiul pe tatăl său.

Această inseriere a vîrstelor, deși nu riguros cronologică, în sensul unei degenerări continue și progresive, alcătuiește un ciclu întreg al creșterii și surpării generațiilor, un tot cuprinzînd un început și un sfîrșit. Numai că Hesiod nu va închide astfel bucla timpului său; gîndul i se va roti înapoi către desăvîrșirea începuturilor, către o reintegrare a vîrstei de aur. Pe la mijlocul descrierii vîrstei de fier, poetul își întrerupe dintr-odată relatarea pentru a-și exprima regretul că nu a murit mai devreme sau nu s-a născut mai tîrziu:

Μηκέτ' ἔπειτ' ὀφελλον ἐγὼ πέμπτοισι μετεῖναι
ἀνδράσιν, ἀλλ' ἢ πρόσθε θανεῖν ἢ ἔπειτα γενέσθαι
(174—175)

Πρόσθε θανεῖν nu poate arăta în cazul de față decît dorința poetului de a fi trăit într-o vîrstă mai bună, fără-ndoială în timpul vîrstei de aur. “Ἐπειτα γενέσθαι — de vreme ce succesiunea sa ducea în ultimă instanță la o degenerare a semințiilor, nu însemna în nici un caz că Hesiod și-ar fi plănuit viața pe o treaptă mai joasă decît cea a vîrstei de fier. “Ἐπειτα γενέσθαι dobindește aci o semnificație paralelă cu cea a lui πρόσθε θανεῖν, amîndouă aceste afirmații ținînd către atingerea vîrstei de aur. Or, cuprinderea vîrstei acesteia nu se putea obține decît printr-o *reinnoire*, printr-o *reluare* a ciclului întreg. Fie în același sens, fie într-o ordine inversă: fier, bronz, eroi, argint.

Așadar, în afara considerațiilor cu caracter mai general amintite la început și care dovedeau îndeosebi lipsa unei desfășurări continue și unice a timpului hesiodic, aceste versuri par a îndreptăți încercarea noastră de a descoperi la poetul din Askra o viziune circulară a timpului.

Și totuși s-ar putea ivi o obiecție. Cum era posibilă o *reinnoire* a ciclului acestuia de vreme ce Hesiod nu-l închidea printr-o fază a distrugerii totale? Poetul anunță doar o înrăutățire a existenței în cadrul epocii de fier (180—201), încheind apoi brusc relatarea mitului vîrstelor.

Or, se știe că ideea perfecțiunii începuturilor (vîrsta de aur în mitul hesiodic) tindea să implice următoarea idee complementară: pentru ca ceva într-adevăr nou să poată reîncepe, trebuia ca resturile și ruinele vechiului ciclu să fie în întregime năruite¹⁸. Altfel spus, dacă se dorește obținerea unui început absolut, sfîrșitul lumii trebuie să fie radical (*esha-*

¹⁸ M. Eliade, *Aspects du mythe*, p. 68.

tologia nereprezentînd altceva decît prefigurarea unei cosmogonii a viitorului).

Nu ne putem închipui ca Hesiod să nu fi cunoscut asemenea adăugiri la mituri de tipul acesta. Deşi o fază a năruirii totale lipseşte din succesiunea dată, e de neconceput ca în gîndirea lui să nu se fi cuprins şi această etapă. Numai că Hesiod nu avea nevoie în cazul de faţă de întreaga desfăşurare a unui ciclu cosmic. El ţintea pur şi simplu să dea fratelui său Perses un exemplu al decăderii seminţiilor omenesti. Prin urmare relatarea ultimei faze a ciclului, cea a distrugerii totale, nu era necesară intenţiilor sale. Interesau aci doar fazele „umane” — şi nu mai mult. Mitul vîrstelor aşa cum apare el în *Lucrări şi zile* nu este întregit de o istorisire a originii cosmogonice şi nici de una a sfîrşitului radical. Că Hesiod le poartă totuşi cu sine şi pe acestea, reiese limpede din *Teogonia*: atît faza de început (naşterea zeilor) cît şi Haosul îşi au locul în sistemul său cosmogonic de aci.

Ar fi deci cu putinţă şi în cazul acestei obiecţii să-l credităm mai departe pe Hesiod cu ideea unei reînnoiri ciclice a timpului.

O altă categorie de argumente aduse în sprijinul ipotezei noastre ţine chiar de natura poemului *Lucrări şi zile*.

În acest poem totul pare supus schimbărilor, succesiunilor, răsturnărilor. Timpul bun urmează celui rău, iernile verilor, o vîrstă o înlătură pe cealaltă, justiţia îi prefăce pe lipsiţii de măsură, munca aduce bogăţie şi glorie; iar el, Hesiod, se străduie să-l schimbe pe Perses.

În faţa transformărilor universale poetul nu rămîne un simplu spectator. O astfel de experienţă a succesiunilor, dintre care unele sînt periodice, altele nu, a unor schimbări continui sau discontinui a operat adînc asupra gîndirii lui. Şi aveau să-l solicite mai degrabă succesiunile periodice iar nu cele discontinui, reînnoirile înlănţuite iar nu permanentele relative. Întreaga sa lucrare pare să se fi încheat pe ideea repetabilităţii şi a ciclicităţii vieţii biologice, psihice, sociale.

În vederea enumerării şi descrierii lucrărilor cîmpului (383—619) Hesiod foloseşte cuprinderea unui ciclu temporal întreg: semănăturile (482—492), iarna (493—563), primăvara (564—570), secerişul şi recoltarea grînelor (571—608), culesul viilor (609—617). Apoi, *revenirea* la semănături.

Aşadar ciclul e inaugurat de epoca semănăturilor, iar după încheierea lui se revine asupra epocii acesteia.

Că semnele repetabilităţii sînt necontenit purtate de calendarul hesiodic se poate vedea la tot pasul (vs. 561—563, 630, 765—821 etc.). Toate punctele de reper temporale care apar semnalate de poet se reînnoiesc cu regularitate în fiecare an (383—385, 448—450, 609—610, 615—620 etc.).

Hesiod nu dă niciodată vreun indiciu asupra unei datări anuale care ne-ar îngădui să surprindem o serie liniară (de pildă olimpiade sau nume de magistraţi).

Durata se rînduieşte la el după modelele arhaice ale mişcării circulare. Alcătuit dintr-o înlănţuire de anotimpuri net diferenţiate, timpul se rotunjeşte într-un ciclu întreg (τετελεσµένον ἐνιαυτόν) care, ajuns la capătul său, e susceptibil reluării. Întreaga viaţă de ţăran a lui Hesiod, puternic influenţată de ritmurile muncii agricole, întreaga lui fiinţă

lăuntrică cu nesfârșitele ei forme de manifestare (speranțe, bucurii, apăsări, neliniști) decurg în virtutea unor încheieri și reluări. O permanentă observare a ritmurilor biocosmice, o statornică ilustrare a regenerării periodice a vieții se alcătuiesc așadar în coordonatele de bază ce străbat întregul hățiş al poemului hesiodic.

Dar, în legătură cu explorarea aceasta a formelor timpului circular în gândirea hesiodică, nu trebuie să uităm nici puternicul filon al influențelor orientale care au acționat fără-ndoială și în vremea poetului.

De vreme ce s-a putut stabili o înrudire între *Teogonia* lui Hesiod și cosmogoniile orientale pe baza textelor găsite la Boghazköi și Ras Shamra¹⁹, sau între poemul *Lucrări și zile* și o literatură didactică bine atestată în Egiptul celui de al treilea mileniu, e foarte posibil ca teoria reinnoirii ciclice a cosmosului să fi fost preluată de Hesiod din Orientul apropiat²⁰ sau din Egipt.

Teoria Marelui Timp, a reinnoirii ciclice a cosmosului, se găsește aproape în toate tradițiile Orientului apropiat, Mesopotamiei și Egiptului, însoțită de mitul vîrstelor succesive. Iar vîrsta de aur se află întotdeauna la începutul ciclului²¹.

Ar trebui poate să se țină seama și de datele biografice ale poetului și anume de pasajul în care ni se relatează că tatăl lui Hesiod emigrase din Eolida asiatică spre Beoția. Hesiod ar fi purtat atunci cu sine, încă de copil, amintirea vie a unor mituri de mare circulație în Orientul apropiat. De ce nu și pe cel al veșnicei reîntoarceri? Dacă nu cumva asemenea mituri erau vehiculate chiar pe teritoriul beoțian și încetățenite cu sute de ani în urmă, încă din epoca miceniană.

De vreme ce am putut urmări experiența unei desfășurări ciclice a timpului în concepția lui Hesiod, sau cel puțin am crezut că o surprindem pe calea influențelor orientale, rămîne de văzut cum a operat modul acesta de gândire asupra configurației lăuntrice a poetului și asupra atitudinii fundamentale adoptate de el în fața existenței.

Majoritatea cercetătorilor atribuindu-i concepția unei decăderi cosmice progresive și continui²², care poate sfîrși în neant²³, ajung să construiască întreaga personalitate a poetului pe o unică dimensiune, cea a unui profund pesimism²⁴.

¹⁹ Cf. Gustav Güterbock, *The Hittite Version of the Hurrian Kumarbi myths: oriental forerunners of Hesiod*, American Journal of Archaeology 1948, p. 123 și Hartmut Erbse, *Orientalistisches und griechisches in Hesiods Theogonie*, Philologus 108, 1964, p. 2—28.

²⁰ Deși P. Walcot în *Hesiod and the Near East*, University of Wales Press, 1966, p. 86, nu pare să găsească pentru mitul vîrstelor nici un mit corespunzător în Orientul apropiat.

²¹ Vezi M. Eliade, *Aspects du mythe*, p. 83.

²² Idem p. 68, A. Lesky, *A History of Greek Literature*, p. 101, F. Solmsen, *Hesiod and Aeschylus*, New York, 1949, p. 83.

²³ R. Shaerer, *L'homme antique*, Paris, 1958, p. 76.

²⁴ J. Defradas, *Literatura elină*, Ed. Tineretului, 1969, trad. de I. Vulpesu, p. 40—43. și W. Jaeger, *op. cit.*, p. 61.

Dar, așa cum s-a arătat mai sus, de îndată ce admitem introducerea fazei haosului în ciclul cosmic hesiodic al mitului vîrstelor, trebuie să acceptăm în mod obligatoriu și ideea unei reînnoiri — toate miturile sfîrșitului lumii implicînd mai mult sau mai puțin clar recrearea universului.

Ar fi absurd să-i acordăm lui Hesiod gîndul rămîinerii în haos, de vreme ce însăși ideea năruirii, a neantului, închidea în sine pe cea a reînnoirii totale.

Și atunci ce se petrece cu așa-numitul *pesimism hesiodic*? Într-adevăr pe Hesiod îl nemulțumea profund timpul concret în care trăia (vîrsta de fier). Era totodată (așa cum o arată strigătul acela spontan din versurile 74—75) obsedat de ideea desăvîrșirii începuturilor, de redobîndirea unor lumi trecute.

Scurgerea timpului implica pentru el o depărtare progresivă de absolutul începuturilor și deci pierderea perfecțiunii inițiale. E ceea ce M. Eliade numește „pesimismul inerent” unui astfel de proces de gîndire. Dar, trebuie adăugat de îndată: această plenitudine, deși pierdută, e recuperabilă²⁵. Hesiod crede într-o reîntîlnire cu timpul mitic de origine, el speră în redobîndirea vîrstei de aur. Grație reîntoarcerii la sursele perfecțiunii începuturilor, existența întunecată a celei de a cincea vîrste putea fi salvată. Grație unei veșnice reîntoarceri *viața devenea posibilă* într-o lume defectuoasă și prost alcătuită ca a sa. Închis în imaginea unui timp — cerc, gîndul poetului putea agonisi cel mult o încărcătură ambivalentă: pesimistă și optimistă în același timp. Și totuși nu-i putem acorda lui Hesiod o viziune pesimistă asupra vieții decît în sensul unei nostalgii a începuturilor, a vîrstei de aur, a perfecțiunii care nu avea să fie atinsă decît după un timp bine stabilit.

Iar în viața de zi cu zi, nu trebuie uitat că poetul dă dovadă de încredere, de statornicie, de optimism în lucrările sale²⁶, afirmînd neîncetat că prin muncă și justiție se poate ajunge la zile mai bune.

Am încercat să deslușim în Hesiod pe primul dintr-un lung șir de gînditori, care vreme de secole, pînă în pragurile Renașterii aproape (dacă ar fi să-l cuprindem și pe Augustin), și-au ațintit privirile către lumi trecute și nu către lumi viitoare, către *același* mai degrabă decît către *altceva*. Această speranță a unei veșnice reveniri, aceste eforturi de reintegrare în vechi situații mitice ne pot părea azi meschine, umilitoare, paralizante. (Dar asupra unor considerente de ordinul acesta ne rezervăm dreptul de a reveni mai pe larg într-o altă lucrare asupra conceptului grec de speranță).

Nimeni nu poate trăi în fixitatea unei lumi parmenidiene. Nimeni nu are dreptul să curme căutarea ori latura fantastică a acelei ἐλπίς de care aminteam. Sensul întregii noastre vieți se întemeiază, poate, pe respingerea confortului lui „același” și pe o neobosită căutare întru „altceva”.

²⁵ Vezi *Aspects du mythe*, p. 68.

²⁶ Vezi N. I. Barbu, *La hiérarchie des valeurs humaines chez Hésiode*, Studii Clasice X, 1968, p. 212.

Teama în fața riscului noutății, refuzul ideii de progres sînt incompatibile cu societatea modernă. Iată de ce concepția hesiodică asupra timpului ciclic nu a rezistat. Clătinată puternic pe drumul istoriei prin apariția și răspîndirea tot mai largă a concepției timpului liniar, ea nu mai putea cuprinde o conștiință modernă deschisă căutărilor, neliniștii, haosului necunoașterii.

Astăzi preferăm adesea ordinii sau perfecțiunii unor înfăptuiri ori gînduri trecute haosul, dezordinea, surpriza necunoscutului. Într-un fel, haosul hesiodic dăinuie încă: în tot ce se refuză cunoașterii noastre; în tot ceea ce pare de necuprins.

Iar astăzi, tocmai un asemenea haos al incertitudinilor, al anticipărilor ne ispitește, și nu amintirea unui trecut, oricîtă desăvîrșire ar fi cuprins înăuntrul său trecutul acela.

Pentru că astăzi ne închipuim că haosul hesiodic se cere stăpînit: de noi, de ideile noastre.

QUELQUES ASPECTS DU TEMPS MYTHIQUE CHEZ HÉSIODE

RÉSUMÉ

Malgré tous les rapprochements qu'on a tentés entre la pensée hésiodique et celle d'une science constituée, on ne peut pas s'attendre à trouver chez Hésiode une compréhension pour le devenir historique, pour une temporalité conçue comme un cadre unique au cours linéaire et irréversible. Une telle conception n'était point compatible avec son époque. Le temps ne constitue pas pour le poète d'Askra l'unique coordonnée de la courbe de l'existence et ne se déroule point d'une manière continue depuis un commencement vers une fin. Sa vision temporelle opère sur un registre particulier de transition, et reste souvent confuse. Elle ne coule pas de proche en proche, suivant la ligne d'une continuité rigoureuse; elle prend le plus souvent la forme d'une construction imaginaire, spontanée, intense (le mythe des âges), d'une chronologie bizarre (le calendrier vs. 765—828), etc. Il n'y a, tout au long du poème des travaux et des jours, aucune référence au temps qui semble porter les caractères d'une conception historique. Le temps hésiodique fuit lorsque les événements se déroulent, reste sur place dès que la sensibilité du poète s'attarde pour ouvrager une image, se renverse tout simplement si Hésiode se laisse tenter par l'idée de joindre à l'âge de bronze, l'âge meilleur des héros. Son poème tout entier semble graviter autour de l'idée de la répétabilité et de la cyclicité de la vie biologique, psychique, sociale. Une observation permanente des rythmes bio-cosmiques, une illustration constante de la régénération périodique de la vie, se constituent en coordonnées de base qui traversent tout l'œuvre hésiodique.

Après avoir suivi l'expérience d'un déroulement cyclique du temps dans la conception d'Hésiode (en essayant de la surprendre aussi sur la voie des influences orientales), nous nous sommes proposé de dé-

chiffrer la manière dont ce système de penser a opéré sur certaines formes des idées et de la sensibilité propres au poète, sur l'attitude fondamentale adoptée par lui à propos de l'existence.

Tout en lui attribuant la conception d'une décadence cosmique progressive et continue, la plupart des chercheurs arrivent à construire toute la personnalité du poète sur une dimension unique, celle d'un profond pessimisme. Mais, si l'on tient compte du penchant que le poète manifestait pour l'éternel retour, sa pensée, renfermée dans l'image d'un temps-cycle, pourrait acquérir tout au plus une valeur ambivalente : pessimiste et optimiste à la fois. La fuite du temps implique pour lui un éloignement progressif de l'absolu des commencements et, par conséquent, la perte de la perfection initiale. Seulement, cette plénitude, quoique perdue, est récupérable. Hésiode croit à un retour du temps mythique d'origine, il espère retrouver l'âge d'or (vs. 174—175). Grâce à ce retour aux sources de la perfection des commencements, l'existence sombre du cinquième âge pourrait être sauvée, et la vie deviendrait possible dans un monde défectueux et mal fait comme le sien. Nous ne pouvons donc pas attribuer à Hésiode une vision pessimiste de la vie si ce n'est dans le sens d'une nostalgie des commencements, de l'âge d'or, d'une perfection qui ne devrait être atteinte qu'après un certain temps.
